

Szakmai zárójelentés a *Jókai Mór műveinek sajtó alá rendezése a
kritikai kiadás számára* (49750) című pályázatról

A pályázat teljes egészében textológiai jellegű: Jókai Mór négy kötetnyi elbeszélésének, valamint *A cigánybáró* című regényének szöveggondozási feladatát vállalta, a művek kritikai feldolgozásának lektorálásra alkalmas stádiumba hozásával. Ezt a célkitűzést a pályázatot végző munkacsoport eredményesen teljesítette. Olyannyira, hogy folyó év őszétől megkezdődhet a munka újabb fázisa, a sajtó alá rendezés lektorálási szakasza. Ez természetesen újabb kutatásokkal-változtatásokkal jár, várhatóan egy évet vesz igénybe, majd – a kritikai kiadás szakmai színvonalának hivatalos elismertetése érdekében – megbeszéléseket kell folytatni az MTA Textológiai Munkabizottságával is. Így a kötetek kb. 2009 végén vagy 2010 elején kerülhetnek nyomdába. A publikálást a Ráció Kiadó vállalta, s remélhető, hogy a kritikai kiadás hosszú szünete után a közeljövőben gyors egymásutánban öt kötet fog napvilágot látni Jókai Mór műveiből. A rendelkezésre álló személyi és anyagi feltételek mellett ez a munkatempó a kritikai kiadások tekintetében kifejezetten lendületesnek nevezhető.

Mivel tehát kizárólag textológiai projektről, egyes Jókai-szövegek lektorálásra előkészítéséről van szó, mindjárt hangsúlyozni kell, hogy e beszámolóban a „közlemények” rovat természetsszerűleg kitöltetlen marad. Bár a résztvevők a korszak kutatóiként rendszeresen publikálnak a 19. századi magyar irodalomról és Jókai művészetéről, jelen vállalkozás eredménye nem ezekben a tudományos közleményekben mutatkozik meg, illetve a támogatást a kutatócsoport nem ilyen célra kapta. E körülményt mérlegelve – mértékkel – e beszámoló élne elkészítésének az elvi útmutatóban felkínált lehetőségével: „Ha a kutatás eredményeit még nem közzétették, a beszámoló szövege lehet hosszabb” 15 ezer leütésnél. Az elvégzett munka a témavezetőnél (ELTE BTK, Bp., Múzeum krt. 4/A, 315) megtekinthető.

A pályázat futamideje – az OTKA Társadalomtudományi Kollégiumának engedélyével – a tervezetthez képest fél évvel meghosszabbodott. A halasztási kérelem indokai következők voltak. A 2005 elején induló pályázat anyagi támogatásához – különböző adminisztratív nehézségek miatt – csak az év őszétől férhettünk hozzá. Ez a körülmény lassította a munka iramát, s bár az évi vállalásokat lényegében teljesíteni tudtuk (hiszen természetesen addig is dolgoztunk), a számítógépre felvitt szövegek feldolgozása során összetorlódtak a feladatok. A résztvevők többsége továbbá a pályája elején álló fiatal kutató, számukra igen fontos, kihagyhatatlan lehetőség a külföldi ösztöndíjak elnyerése. Egyik munkatársunk, Vaderna Gábor, 2007 második felében fél éves berlini tanulmányúton vett részt, így erre az időre felmentést kapott a hazai könyvtárak látogatását igénylő munkája alól. Méltánytalanság lett volna akadályokat gördíteni a számára nagyjelentőségű tanulmányút elé. A résztvevők többsége mindemellett a felsőoktatásban dolgozik, s a bolognai folyamat elindítása köztudottan sok, korábban tervezhetetlen többletmunkát követelt az oktatóktól, ezért az előre láthatatlan és halaszthatatlan munkahelyi többlettevékenység szintén kedvezőtlenül befolyásolta a projekt elvégzésének tempóját. De a hosszabbítás lehetővé tette a feladatok nyugodt, zökkenőmentes teljesítését.

Az öt lektorálásra kész kézirat – a pályázati munkatervvel összhangban – a következő Jókai-szövegeket tartalmazza (zárójelben a sajtó alá rendezők neve):

A cigánybáró (Bednaries Gábor)

Elbeszélések 4., 1952 (Vaderna Gábor, Zákány Tóth Péter)

Elbeszélések 9., 1861-62 (Tarjányi Eszter)

Elbeszélések 10., 1863-64 (Rózsafalvi Zsuzsa)

Elbeszélések 11., 1865-66 (Török Lajos)

A munkatervhez képest annyi apró változás történt, hogy alább részletezendő – a kutatás során felmerülő – szakmai megfontolások miatt *A cigánybáró* című szöveget kivettük a kisregények-sorozatból, melynek 6. köteteként látott volna napvilágot, s a regényekhez soroltuk át. Az elbeszélések 11. kötetét pedig terjedelmi okból – a korábbi tervekhez képest – egy évvel bővítettük, de ez a szükséges többletmunka nem befolyásolta lényegesen a projekt kivitelezését. Személyi változás nem történt, a költségterv nem módosult.

Az elbeszélések köteteinek kronológiai hiátusa azzal magyarázható, hogy a több évtizede megkezdett sorozatból különböző (hol filológiai, hol személyes) okok miatt egyes évek annak idején kimaradtak. Az 1852-es évhez továbbá azért került két munkatárs, mivel az egyetemi tanulmányait nemrég befejező Vaderna Gábor kezdő textológusnak számított, a jóval rutinosabb Zákány Tóth Péter pedig ezen kívül a pályázat adminisztratív ügyeiben nyújtott segítséget.

A Jókai kritikai kiadás helyzetéről röviden annyit el kell mondani, hogy újraindulásának három, igen nehezen összeegyeztethető szempontot kellett figyelembe vennie. Egyrészt – az MTA Textológiai Munkabizottságában megfogalmazott állásfoglalás szerint is – kapcsolódnia kellett a Nagy Miklós szerkesztésében megjelent korábbi kötetek szövegrendezői hagyományához, másrészt meg kellett felelnie az utóbbi időszakban fellendülő textológiai kutatások módszertanának (a szövegértelmezés elméleti kérdéskörében kialakult korszerű elvárásoknak), harmadrészt a romantika-kutatásban általában megfigyelhető igen jelentős átalakulásnak. A Jókai kritikai kiadás eddig kikristályosodott elvei szerencsére kevésbé szigorúak. Ahogy a *Hétköznapiak* című első kötet Nagy Miklós és Fábrián Pál által írt *Kiadásunk főbb elvei* című fejezete kifejti, a klasszikus filológia „ultima manus” elve pl. itt felfüggeszthetővé válik és helyette az első megjelenés válhat irányadóvá. Ezt *A Jókai kritikai kiadás sajtó alá rendezésének új szempontjai* című, a korábbi kiadói elveket módosító átgondolás is fenntartja, amikor kijelenti, hogy „Jókainál a szövegtörténet legfontosabb időszaka általában lezárul az első kiadással. Ezután a textus elsősorban a kiadó szándékaitól, annak korrektori és nyomdai személyzetétől függött, az író újabb műveinek megírása sokkalta jobban foglalkoztatta annál, semhogy a régebbiek meglehetősen szaporán megjelenésével törődhetett volna.” A Jókai kritikai kiadás gyakorlata tehát, ha alkalmazkodik is a hagyományos textológiának autoriter főszöveget létrehozó erőfeszítéséhez, ezt nem magától értetődőként, hanem a szerző szöveggondozói sajátosságaként fogja fel. A főszöveg létrehozására irányuló hagyományos textológiai elv teljes leváltására jelen esetben sem volt érdemes törekedni. Mind a genetikus, mind a szinoptikus jellegű szövegkiadás következetes alkalmazása felesleges és erőltetett eljárásnak mutatkozott volna.

A kritikai kiadás folytatásakor fontos szempont volt továbbá a jelenlegi Jókai-kanon és a szépirodalmi műfajok „kanonának” állapota. A rendelkezésre álló munkaerőket ezért nem a cikkek, adomák, levelek kiadására – a már létező sorozatok folytatására – fordítottuk, hanem a regények („kisregények”) között még publikálatlan *A cigánybáró* című alkotásra, illetve az elbeszélésekre. Emellett fontos feladat volt a már megkezdett, előrehaladott dráma-sorozat befejezése. (Ez utóbbira – még jelen pályázat előtt, ezért azon kívül – Kerényi Ferenc vállalkozott: az ő munkája szintén a közeljövőben készül el.) A Jókai-interpretációk alakulástörténete során a „kisregények” műfaji minősítése egyértelműen a kánon háttérébe szorítás eszközének bizonyult. De mivel a romantika napjainkban bekövetkező újraértelmezése olykor éppen a vonatkozó műveket emelheti az érdeklődés homlokterébe (ahogy azt pl. a Hansági Ágnes szerkesztette *„Mester Jókai”*, vagy a Fried Istvántól megjelent *Öreg Jókai nem vén Jókai* című kötetek mutatják), szakítottunk e kissé lefokozó besorolással, s *A cigánybáró*-t a regények közé illesztjük. E mű kiadása során lehetőség nyílik számos korszerű szempont – multikulturalitás, intermedialitás (zenei-színpad-feldolgozás), popularitás – érvényesítésére. Hasonló műfaji „leértékelés” a novelláknál is megfigyelhető pl. abban, hogy a még Jókai életében készült bibliográfia, Szinnyi József egyébként hiányos

gyűjtése (*A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története. Az előfizetők névsorával és a száz kötet részletes tartalomjegyzékével, valamint Jókai összes írásainak bibliographiájával*, Budapest, 1898.) műfajilag nem választotta szét következetesen az elbeszéléseket az egyéb írásoktól, az értekezéstől, a publicisztikától, s csak a költeményeket különíti el.

Ami az elbeszéléseket illeti, a szövegvariánsokat áttekintve megfigyelhető, Jókai e téren viszonylag kisebb műgonddal alakította szövegeit, vagyis a későbbi kiadások alig-alig tartalmaznak változtatásokat az első megjelenéshez képest. Ezek a változások is inkább csak helyesírási vonatkozásúak, az egybeírásra és különírásra, a központosításra, valamint a nyilvánvaló nyomdai hibák kiszűrésére korlátozódtak. A változtatások tehát nem is annyira Jókai, mint a nyomda, a szedő nyelvértékét mutatják. A szövegváltozatoknak ez a hiánya is szükségessé teszi az eltekintést a főszöveg fogalmát elvető, a textust fejlődésében, pluralitásában bemutató genetikus elvektől. Mindemellett a Nemzeti Kiadás, tehát a későbbi kötetbeli megjelenés sok esetben szegényedést jelent, amely leginkább a korábbi kurzívval hangsúlyozott szavak, szókapcsolatok semlegesítésében nyilvánult meg. Hogy azonban e probléma milyen bonyolult is lehet arra jó példa *A szegény asszony története*, mely az első három szövegkiadásában két alkalommal is előbb III. Vilmosként nevezte meg ugyanazt a személyt, akit később már IV. Györgyként emlegetett. Csak a Nemzeti Kiadás használta következetesen a IV. György nevet és tette ezzel az elbeszélést történetileg is értékelhetővé. III. Vilmos ugyanis 1689-1702 között uralkodott, míg IV. György 1820-1830 között volt Anglia trónján. Jelen esetben nyilvánvaló szerzői tévedésről van szó, amelyet csak az Nemzeti Kiadás sajtó alá rendezője vett észre és javított ki. E novella esetében tehát fel kellett függeszteni az első kötetbeli szövegkiadást útmutatóul kezelő szemléletet. Ebből is látható, a sajtó alá rendezés egyrészt nagy mértékben folytatja a hagyományt, amelyet a főszöveg létrehozására irányuló törekvés, a történeti háttér erős hangsúlyozása, az életrajzi szerzőre irányuló széleskörű utalásháló, a tárgyi és nyelvi magyarázatok aprólékos kidolgozása jellemez. Másrészt igyekszik a hagyomány követéséből következő autoriter szemléletet elkerülni úgy, hogy a történeti magyarázatok által felkínált szövegidegen olvasati lehetőségekre hívja fel az olvasó figyelmét, tudatosítja, hogy a magyarázat nem tekinthető a szöveg szerves részének, az értelmezés el is tekinthet a tényközlő jegyzetek figyelembevételétől, sőt felül is bírálhatja az adatközlést. A történettudományi jelleget mellőzve – az olvasói értelemdadás egységesítésére és megkötésére irányuló tárgyi magyarázatokat kerülve – e módszer a szövegszerűség és a nyelvi sajátosságok előtérbe helyezésére törekszik. A túlzott magyarázat ugyanis sok esetben a szövegnek több rejtett vagy némely esetben nyíltan vállalt hatásfunkcióját szüntetheti meg. Az idegen szavak használata pl. nyelvjáték jelleget kölcsönözhet a szövegnek, amelyet a magyarázat esetleg eltöröl. Ezt a játék jellegű nyelvhasználatot pedig néha a narrátori szólam felerősíti, amikor lefordítja vagy éppen magyarázat nélkül hagyja az idegen nyelvű szót. A történeti utalások feloldása, a történeti kontextusba helyezés történeti forrásmunka jelleget kölcsönözhet a tárgyat a tárgyi világból merítő, de valójában fiktív elbeszélésnek, ami elkerülendő.

Itt jegyzendő meg, hogy a szövegkritikai felfogás pluralizálódása, a megengedett eljárások sokfélesége lehetővé teszi, hogy a sajtó alá rendezők többé-kevésbé egyéni koncepciókat is érvényesítsenek. A szöveg lezáratlanságának, egy végleges-abszolút textus rögzíthetlenségének belátása különböző mértékben mégis közelítheti a szempontokat valamelyest a „keletkező szöveg” elvéhez, így technikailag némileg az előbbtől eltérő megoldásokra is sor kerülhet, melyeket persze a feldolgozandó szövegegyüttes létmódja maga befolyásol, főleg az imént említett variánsok nem mindenhol hasonlóan csekély száma szerint. Megfogalmazódott olyan igény is – különösen Zákány Tóth Péter és Vaderna Gábor részéről –, hogy a variánsok minél könnyebb olvasói követésének biztosítására (akár jegyzetszerű feltüntetésére) van szükség. S ha az „alapszöveg” kiválasztása mégis problematikus a terjedelmes életmű esetében, mert számos kiadás történt, akkor – a szerzői intenció

módosulásain túl – azért is különösen fontos ezek áttekintése, mivel az újraközlések nyomán jól rekonstruálható a művek eltérő kontextusa, illetve az a jelentés, amely ilyen esetekben – a változó történeti szituáltság szerint – egy-egy szöveg sajátja lett. (A könyvtárak állományvédelmi szabályai miatt készített mikrofilm-másolatok elég tetemesre duzzasztották költségeinket.)

Az emendálás koncepciójának számos konkrétuma – a fenti, láthatóan nem mindig teljesen egységesíthető elvek szem előtt tartásával – a munkálatok gyakorlata során alakult ki és árnyalódott az egyes szövegek sajátosságai nyomán. A futamidő alatt a kutatócsoport tagjai rendszeresen (kéthavonta, szükség esetén egyénenként mintegy havonta) találkoztak a témavezető egyetemi szobájában. E találkozók alkalmat adtak a feladatok pontos ütemezésére, az eszközökkel kapcsolatos igények egyeztetésére. Miként a pénzügyi zárójelentés mutatja, a támogatásnak köszönhetően a korszerű munkához nélkülözhetetlen számítógés eszközök beszerzésére, valamint a könyvtári tevékenységre (fénymásolás, stb.) költöttünk. A pályázat egyes szakaszairól éves beszámolók készültek, ezért erre a folyamatra most csak röviden érdemes kitérni.

2005-ben a munkatársak vállalták, hogy a tervezet szerint az év végéig felmérik a rájuk vonatkozó anyagot, felkutatják a kéziratok lelőhelyét (OSzK, PIM, MTA Kézirattára, Magyar Országos Levéltár), s hozzálátnak az adott művek saját használatú bibliográfiájának elkészítéséhez. Elkezdődött a szakirodalom összegyűjtése, továbbá olyan szövegek felkutatása (korabeli folyóiratokban), amelyekről eddig nem vett tudomást a Jókai-filológia. Fontos eseménye volt az értekezleteknek Zákány Tóth Péter októberi összefoglalása, mely érintette a sorozat eddigi emendálási elveit, s javaslatot tett – a Textológiai Munkabizottság vonatkozó megfontolásaira-javaslatokra is figyelve – a munka további irányvonalaira. Zákány Tóth Péter előadásának vitáján a résztvevők megegyeztek abban, hogy – pl. a fentebb illusztrált problematika tekintetében és a szövegváltozatoknak műfajilag is igen komoly eltérései miatt – milyen mértékben módosítják a Jókai kritikai kiadás addigi gyakorlatát. Ami az esetleges fontosabb eltéréseket illeti, megállapítható, mivel egy-egy szöveg többször is megjelent Jókai élete során, eltérő intenciókkal, így a keletkezés vagy a megjelenés alapján kialakított kronologikus rend sem őrizhető meg maradéktalanul. Az ultima manus elve pedig – immár ílymódon csatlakozva a korábbi koncepcióhoz – azért sem tartható mindig, mert az egyes novellák szerzői olvasatai a jubileumi kiadás idejére olyan mértékben átalakultak, hogy nem okvetlenül változatokról, hanem olykor független szövegekről beszélhetünk. (Bár az elkülönítés ismérvei nem általánosíthatók.) Ugyanakkor a sorozat korábbi kiadási gyakorlatának átalakítását éppen ezen tapasztalat következetes kidomborítása is szükségessé teszi, főleg amennyiben szem előtt tartjuk a variánsok nem egyszer különleges fontosságát. Ezen átalakítás – legalábbis a Zákány Tóth Péter és a Vaderna Gábor által gondozott szövegek esetében – különösen a jegyzetelési technika tekintetében látszik szükségesnek. Ami annyit jelent, hogy – a Ráció Kiadóval egyeztetve – a változatok a főszövegben számokkal lehetnek jelölve, melyek a kötet végén található táblázatos elrendezésben közölt variánsokra utalnak. A táblázatot alapos értelemezések követik, kitérve a megjelenés körülményeire, Jókai megjegyzéseire és a kiadások jellemzőinek, illetve kontextusainak elemzésére. Mindez felhívja a figyelmet, hogy a főszöveg maga is gondozói tevékenység függvénye, s hogy az egyes változatok nem a hanyatlástörténet kifejeződései, inkább intertextuális természetűek. Zákány Tóth Péternek *A kétszarvú ember* kapcsán tett indítványát elfogadva a munkatársak úgy foglaltak állást, hogy szükség esetén folytatják a már lezárt regény-sorozatot. E döntést indokolja, hogy Jókai ún. „kisregényeit” eredetileg regényként vagy elbeszélésként határozta meg, s mint szó volt róla, a „kisregény” elnevezés a későbbi interpretációk gyakran leminősítő eljárása lett.

Felvetődött még, hogy Jókainak ugyanabban a tárgyban, de más műfajban írt (pl. drámai) alkotásai bekerüljenek-e a kötetekbe. Erre végül nem került sor, azon dolgozat

tanulságai nyomán, melyet a témavezető kérésére Tarjányi Eszter készített el a Jókai-alkotások műfaji problémáiról. Zákány Tóth Péter megbízást kapott arra, hogy a további munkálatok érdekében 2006 februárjára hozzon létre egy mintaszöveget, Vaderna Gábor pedig a további anyaggyűjtés megkönnyítése céljából egy – Jókai álneveit és az író munkásságával kapcsolatos folyóiratokat tartalmazó – adattárat. Ezen adattárat a munkatársak 2005 végén kapták kézhez, sor került a saját használatra létrehozott bibliográfiák bemutatására és vitájára, majd elindult az első megjelenésű szövegek másolatának megrendelése az OSzK-ban. Elkezdődött a művek digitális rögzítése, s decemberben Tarjányi Eszter vitára bocsátotta dolgozatát.

A 2006-os év legnagyobb – ám várható – tanulsága az volt, hogy a munka gyakorlati szakaszában, a szöveggondozás konkrét problémái nyomán tovább kellett árnyalni a kiindulás elvi előfeltételeit. A folyamatos – hol egyénenkénti, hol a munkacsoport egészének jelenlétében zajló – megbeszéléseken mindenestre számos fontos kérdés tisztázódott. Közülük kiemelhetők a mikrofilológiai problémák: egy helyesírási gyakorlat közös elveinek kialakítása. Bár nem minden ponton kívánunk azonos elveket követni – ez a szövegeknek és hatástörténetüknek az eltéréseiből is következik – az írásmód tekintetében az eljárások összezsírolására törekedtünk. Török Lajos vállalta a munkatársak e téren adódó problémáinak összegyűjtését, s egy közösen elfogadható javaslat kidolgozását.

Sor került – a munkaterv ütemezésével összhangban – a fénymásolatokból, mikrofilm-másolatokból összegyűlt anyag digitalizálására, valamint az eredeti megjelenéssel, kéziratokkal összevetésre. Ekkor már véglegesen megállapítható lett, hogy az egyes kötetek törzsszövege – a korábban feltételezett mennyiségnek megfelelően – 9 és 11 ív közé helyezhető. A szakmai vitákból kiderült, olykor koncepcionális eltérés adódik az „alapszöveg” fogalmának értelmezése tekintetében. A fentebb említett dilemmák alapján volt aki az ultima editio változatát, volt aki ellenkezőleg, az első közlést javasolta-tekintette kiindulásnak. De ez nem pusztán előzetes emendálási koncepciók ütközését jelentette, hanem a gondozás konkrét-gyakorlati nehézségeinek tudomásul vételéből következett. Ismétlem, teljes összehangolásra mindezt nem törekedtünk: a különböző szövegeknél alapos indokok hozhatók fel hol az egyik, hol a másik megoldás mellett. Aszerint például, hogy milyen kiadásban, milyen okból, milyen körülmények között, hogyan változik meg a szöveg – a textológusok nagyon jól ismerik e dilemmákat, melyek közül néhányat konkrétumokkal is érzékeltetnék az alábbiakban. (Ebből is következik, a sorozat szerkesztése aligha törekedhet arra, hogy minden esetben kötelező normákat írjon elő a kutatóknak, ráadásul napjainkban köztudottan a tudományos szöveggondozás elvei sem kizárólagosan egyfélék.)

A 9. kötet (1861-2, Tarjányi Eszter) legnagyobb kihívását *A debreceni kastély* című elbeszélés jelentette, amely Debrecen XVI-XVII. századi történelméből meríti tárgyát, s a szerző a város magisztrátusának latin nyelvű jegyzőkönyveit használta forrásnak – mondani se kell, a jegyzetapparátus elkészítése milyen körütekintést igényel. A 10. kötet (1863-4, Rózsafalvi Zsuzsanna) elbeszéléseinek pedig nincsen fennmaradt kéziratosa – a kiadásokban feltűnően sok nyomdatechnikai hiba volt megfigyelhető, aminek a javítása egyszerre követeli meg a „hiba” meghatározását, illetve a „javításnak” az emendálási koncepcióhoz igazítását.

Az 1852-es elbeszélések esetében (Zákány Tóth Péter, Vaderna Gábor) a már digitálisan rögzített szövegek összevetése a rendelkezésre álló kéziratokkal, illetve a szerző életében megjelent kiadásokkal tovább erősítette a meggyőződést, hogy legalábbis ezen kötet nem alkalmazkodhat az ultima manus-elv gyakorlatához. Nem elégséges a kézirat, az első megjelenés és a jubileumi változat egyszerű összevetése, hanem nyomon kellett követni az egyes szövegek egyéb módosulásait, az 1852-ben még nem létezett kontextusokat, a műfaji átalakulásokat is. Mivel tehát fokozottan figyelmet fordítunk a változó kontextusok és az általuk eltérő jelentéssel-funkcióval ellátott szövegek alakulástörténetére, végül komoly vita

után megegyeztünk abban, hogy a változatok e kötetben nem végjegyzetszerűen kerülnek feltüntetésre, hanem már a főszövegben, a lap alján. Ezáltal hívja fel az emendálás a figyelmet az egyes szövegek változó mivoltára. (Mindez természetesen még szintén ki lesz téve a lektor, illetve a Textológiai Munkabizottság kritikájának.)

Komolyan befolyásolta a munka menetét, hogy a vonatkozó anyagot illetően a Petőfi Irodalmi Múzeumban új Jókai-kéziratok kerültek állományba, amelyek a tulajdoni jogviszonyok miatt lényegében nem voltak hozzáférhetők, megfelelően használhatók (*A kétszarvú ember*). Fel kellett tehát mérnünk az újonnan elérhető anyag tartalmát, s azt, hogy a rajtuk található nem autográf bejegyzések milyen információval szolgálhatnak a művek kiadási gyakorlatához. Ezzel párhuzamosan pedig ez évben elindult és jelentősen előre is haladt a keletkezéstörténeti részek elkészítése. Ahol szükséges, ott a kötetek kompozícióját is fontosnak tartjuk (*Milyenek a férfiak, Milyenek a nők*).

Mivel a legfontosabb elvek és problémák – az egyéni változatokat megengedve – javarészt tisztázódtak, 2007-ben, a munka zárószakaszában már főleg az addig megbeszéltek kivitelezésére-alkalmazására került sor, jelentős koncepcionális módosítás nem történt. De a fent említett okok miatt a futamidő meghosszabbítását kértük az OTKA Társadalomtudományi Kollégiumától, s erre az engedélyt megkapva módunkban állt a szükséges filológiai aprómunkát körültekintően elvégezni. Ugyanakkor szakmai szempontból a jelenlegi stádium, azaz a tervezetben vállalt munka befejezése szintén csak egy – bár igen fontos – állomása a kiadásnak, mivel a lektorálás későbbi folyamata során természetesen további munkálatok várhatók. A témavezető – a sajtó alá rendezőkkel egyet értve – már 2008 első félévében neves szakembereket kért fel lektorálásra, így ez év őszétől a munkának ezen fázisa is késedelem nélkül elkezdődhet. A kutatócsoport öröme olyan nagy tapasztalattal rendelkező, elismert tudósok vállaltak ebben feladatot mint Fábri Anna (*A cigánybáró*), Szilágyi Márton (*Elbeszélések 1852*), Hansági Ágnes (*Elbeszélések 1861-62*), Császtvay Tünde (*Elbeszélések 1863-64*), Kerényi Ferenc (*Elbeszélések 1865-66*). E szakemberek közreműködése további garanciát jelent a Jókai kritikai kiadás színvonalas folytatására, a jelen pályázatban elvégzett munka eredményeinek a Ráció Kiadó köteteiként publikálandó realizálódására.

A témavezető és a kutatócsoport tagjai ezúton is köszönik az OTKA támogatását.

Eisemann György